

UOT 94

XVI ƏSR AZƏRBAYCAN QADINI SARA XATUNUN İCTİMAİ-SİYASİ FƏALİYYƏTİNİN ÖYRƏNİLMƏSİNƏ DAİR

QƏNİYEVA ZƏHRA MƏHƏRRƏM qızı

AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, doktorant
zehra.qeniyeva@mail.ru

Açar sözlər: ailə, qadın, əsər, münasibət, dövlət, Azərbaycan

Türklərlə bağlı tarixən aparılan araşdırmalara və öyrəndiyimiz adət-ənənələrə əsasən, ailə onlarda çox önəmli, hər şeydən üstün tutduqları bir ünsür olmuşdur. Əski türklərdə qadın ailənin əsasını, ailənin bütövlüyünü özündə ehtiva edirdi. Azərbaycan, eləcə də türk xanımı öz ailəsində birgə ömür sürdüyü həyat yoldaşı ilə bərabər daim azad söz və fikir söyləmək hüququna malik olmuş, yoldaşına həmişə ailə və fəaliyyət işləri ilə bağlı olaraq kömək və dəstək olmuşdur. Qeyd etdiyimiz kimi, qadın ailə-məişət mövzularında söz sahibi olduğu qədər, həmçinin dövlət hakimiyyəti, daxili və xarici əlaqələri, idarəetmə mövzularında da mühüm rol oynamış, sözü keçərli olmuşdur. Əski türk qadınları həyat yoldaşlarına daima arxa-dayaq, həmsöhbət, nümunəvi, sadıq xanım olmaqla yanaşı, həmçinin mahir döyüşçü olmuşlar. Döyüşlərdə də ərlləri ilə birgə iştirak edərdilər. [1, s.16]

Ölkəmizin bütün qadınları ilə yanaşı olaraq, Sovet Azərbaycanı qadınlarının da arxada və cəbhədəki mübariz işləri hamını heyrətə salmışdır. Azərbaycan qadınları Qızıl Ordu sıralarında, neft mədənlərində, laboratoriyalarda, kolxoz-sovxoz tarlalarında, elm və incəsənət ocaqlarında var gücləri ilə çalışmışlar. Düşmənlərin darmadağın olması üçün əllərindən gələnləni hər şeyi etmişlər və edirlər də.

Şanlı tariximizə nəzər salsaq, görərik ki, Azərbaycan qadını öz doğma Vətəninin müdafiəsində yaxından iştirak etmiş, yurd naminə canlarını qurban verməkdən belə çəkinməmiş, siyasi və dövlət quruculuğu sahəsində əsl vətənpərvərlik nümunələri göstərmişlər.

Hələ qədim dövrdən bəri hər bir kəsə türk qadınlarının necə ağıllı, uzaqgörən, cəsarətli, bundan başqa, ən vacibi, namusu və vicdanı ilə daim öndə olmağı, tarixdə öz şücaətləri ilə unudulmaz səhifələr açan vətənpərvər oğullar yetişdirdiyi məlumdur. Ölkəmizdə də müdrik, ziyalı, vətəninin adını zirvələrə yüksəldən qadınlarımız çoxdur. Bir qayda olaraq da, Azərbaycanlılar öz ziyalı qadınları ilə seçilərək, onlarla fəxr və qürur hissi keçirirlər. [6, 17]

Tarix boyu müxtəlif dövrləri əhatə edən sərkərdələrdən heç də geri qalmayan istər cəsarət, istərsə də mərdlikləri ilə tarix səhifələrinə öz adlarını yazdıran Azərbaycan qadınlarının sayı ölçüyə alınmayacaq qədər çoxdur. Hələ eradan əvvəl Azərbaycan qadınının milli ruhlu dövlətçilik mənafehlərinin qoruması üçün atdığı addımlara dair sənəd və faktlar toplanmışdır.

“Yunan tarixçisi Herodotun məlumatına görə, e.ə. VI əsrdə qüdrətli Əhəməni imperiyasının hökmdarı Kir Şimali Azərbaycan ərazisində yaşayan massagetlərin torpaqlarını ələ keçirmək üçün müxtəlif hiylə və vasitələrə əl atmış, lakin Massaget dövlətinin başında duran mərhum hökmdarın qadını Tomiris onun niyyətini başa düşərək, onu bu niyyətindən daşındırmağa çalışmışdı. Bunlara rəğmən, Kir Tomirisin sözlərinə məhəl qoymayıb, öz çirkin niyyətini həyata keçirəndə, Tomiris bu qana susamış hökmdarı qan ilə doyuracağına and içmiş və sözünə əməl etmişdi. İrənlilərlə massagetlər arasında e.ə. 530-cu ildə baş vermiş döyüşdə Kirin qoşunları darmadağın edilmiş, Tomiris öz dövlətinin müstəqilliyini və ərazi bütövlüyünü qoruyub saxlaya bilmişdir”. Bununla da Azərbaycan qadınlarının qəhrəmanlıq tarixinin başlanğıcını belə qoymuş oldu. Qəsbkarlıq və zalımlarla aparılan vuruşmalarda Azərbaycan qadınları həqiqətən qorxmaz olmuşlar. Azərbaycan

xalqının yadelli düşmənlərlə apardığı mübarizəsində vətənimizin qadınlarının göstərdikləri hünər və igidlik XI-XII əsrin xalq qəhrəmanlıq dastanı olan “Kitabi Dədə-Qorqud”da da parlaq şəkildə ifadə edilmişdir. Azərbaycan qadınlarının bu mərdliyi onların tarix boyu qazandıqları bir sifətdir. [15]

Türk əsilli mərd qadınlardan biri də məqalədə haqqında danışacağımız XVI əsrdə yaşayıb-fəaliyyət göstərən Azərbaycanın ilk diplomat xanımı Sara xatundur. Bütün Şərqdə ilk diplomat qadın kimi adı çəkilən Sara xatun Uzun Həsənin anası, Ağqoyunlu dövləti tarixində misilsiz xidməti olan müdrik, istedadlı biri olmuşdur. Böyük ağıl, mətanət və cəsarəti ilə dillər əzbəri olan Sara xatun hakimiyyət, idarəetmə kimi vacib məsələlərdə dövlətinə çox kömək olmuşdur. Tədqiq olunan Osmanlı mənbələrindən aldığımız məlumatlara əsasən, Sara xatunun əsl adı Gövhərşah xatun olmuşdur. [9]

Türk tarixinin müxtəlif dövrlərində qadının cəmiyyət, diplomatiya və hakimiyyət kimi rollarına bir çox örnəklər vardır. Xüsusilə, XIV-XV yüzilliklərdə bir çox hökmdarın həyat yoldaşları və ya anaları dövlətin daxili və xarici siyasətində öz fəaliyyətlərini quraraq, idarəetmədə söz sahibi olmuş, fərman, vəqf arxivlərində və kitabələrdə öz adlarının çəkilməyinə nail olaraq diplomatiyanın da önəmli bir ünsürü olmuşlar. Bu tədqiqatda da Ağqoyunlularda qadının sosial və siyasi həyatdakı rolunu Sara xatun obrazı timsalında nəzərdən keçirəcəyik. Uzun Həsənin anası Sara xatunun kimliyi haqqında qaynaqlarda çox məlumat yoxdur. İbn Tağrı-Birdi Uzun Həsənin ana tərəfdən babasının adını Pir Əli olaraq açıqca bildirmiş, lakin onun kimliyi haqqında hər hansı bir məlumat verməmişdir. İbn Tağrı-Birdi (1411-1469-cu illər) Əl-Məğrizidən sonra Məmlük dövrünün ikinci ən sanballı tarixçisi hesab olunur. [10, 19-26]

Digər tərəfdən, Dukasa görə Qara Yülük Osman bəyin IV Aleksiosun qızı ilə evlənməsi ilə Sara xatunun Komnen kraliçası olduğu irəli sürülmüşdür. Sara xatun Ağqoyunlu Qutluq bəyin oğullarından Pir Əli bəyin qızı və Ağqoyunlu dövlətinin qurucusu Qara Yülük bəyin qardaşı qızı olub, Osman bəyin ən böyük oğlu Əli bəy ilə evləndirilmişdir. Bu evlilikdən yeddi oğlu, bir qızı olmuşdur. Oğulları Uzun Həsən, Cahangir, Hüseyin, Cahanşah, İsgəndər, İbrahim və Üveys idi. Qızı isə Səfəvi şahı Cüneyd ilə evlənən Xədicə bəyim olmuşdur. Sara xatunun doğum ilinə dair qaynaqlarda dəqiq heç bir məlumat yox ikən, onun ölüm tarixi dəqiq olaraq 1465-ci il qeyd olunur. Sara xatunun adı bir çox qaynaqlarda Saray xatun, Sare xatun, Saray xanım, Sara xatun kimi müxtəlif cür çəkilməkdədir. Əsl adı isə Gövhərşah xatun olmuşdur. Lakin Faruk Sümər türkmənlərdə qadınlara Saray adının verilməsindən yola çıxaraq, bu adın Saray xatun olduğunu qeyd etmişdir. Faruk Sümər professor, türkoloq alim olmuşdur. [3]

Kimliyi haqqında çox az məlumatla sahib olduğumuz Sara xatun XV əsrdə Ağqoyunlu dövlətinin xarici və daxili siyasətində önəmli vəzifələr icra edərək, tədbirli siyasəti ilə dövrün ən önəmli şəxsiyyətlərindən biri olmuşdur. Qaraqoyunlu Xatun Can Bəyim kimi oğulları arasında çıxan anlaşmazlıqları həll etməkdə kömək olmuşdur. Qəffari “Tarixi-Cahan-ara” adlı əsərində Sara xatun üçün “Uzun Həsənin anası Sara xanım olduqca adil, müşfiq və işbilən bir hakimdir” ifadəsini yazmışdır. Sara xatun ədalətli, daxil olduğu siyasi və sosial məsələlərdə məqamının haqqını verən üslubca adil, anlayışlı, oğlanları və xalqı mövzusunda müşfiq, siyasi zəka sahibi və iradəsi qüvvətli bir xanım olmuşdur. [11, s.99-116]

Sara xatun, xüsusilə, Ağqoyunlu Əli bəyin ölümündən sonra, dövlətin və səltənətin uzunömürlülüyü və qorunması üçün əlindən gələni etmişdir. Məmlük, Qaraqoyunlu, Osmanlı hökmdarları ilə müxtəlif səbəblərdən razılıq üçün danışıqlara girmiş, bir çox müqavilə də onun diplomatiyadakı üstün uğurlarından dolayı imzalanmışdır. Sara xatun oğlu Cahangirə kömək etmək üçün Məmlük hökmdarı Zahir Seyfəddin Çakmakın yanına elçi olaraq gedib, görüşmələr təşkil etmişdir. Qaraqoyunlu sultanı Cahanşahın əmirlərindən Rüstəm Tərhan və yanındakıların Ağqoyunlu hakimiyyətində olan Mardini ələ keçirməsindən sonra köməyə ehtiyacı olan Cahangir Amid və Məmlük sərhədinə çəkilmək məcburiyyətində qalmışdır. Ancaq ona Məmlük bölgəsinə sığınmaq haqqı verilməmişdir. Çətin vəziyyətdə qalan Cahangir Məmlüklərin dəstəyini yenidən ala bilmək üçün anası Sara xatunu Məmlük hökmdarı Çakmakın yanına göndərmişdir. Fəqət Misirə

getmək üçün yola çıxan Sara xatun Hələb naibləri tərəfindən yolda saxlanılaraq, Birəyə aparılmış və vəziyyəti Məmlük sultanına bildirilmişdir. Məmlük sultanı Sara xatunun Hələbə, oradan da Şama göndərilməsini əmr etmişdir. Sara xatun Qahirəyə gəldiyində isə Məmlük sultanı tərəfindən yaxşı qarşılanmışdır. Mənbələrdə bu görüşmə ilə bağlı məlumat mövcud deyil. Ancaq bu görüşmələrdən sonra, Suriya naibləri Ağqoyunlulara dəstək olmağa başlamışdır. [7, s.332]

1451-ci ildə Cahangirin oğlu Qahirəyə gələrək atasının təşəkkür məktubunu gətirmişdir.

Sara xatun Məmlük sultanı ilə daha sonralar ikinci dəfə diplomatik təmasda olmuşdur. Hətta, o, bir müddət Harput qalasının açarını anası Sara xatunun elçiliyi ilə Məmlük sultanı Xoşqədəmə göndərmişdir. Sara xatun Məmlük sultanı tərəfindən böyük qonaqpərvərliklə qarşılanmış, hörmət edilmiş, hədiyyələr verilmiş, bir az Qahirədə qaldıqdan sonra isə geri qayıtmışdır.

Sara xatunun, həmçinin, Qaraqoyunlu və Ağqoyunlu münasibətində də elçilik edərək ortaya çıxan siyasi hadisələri diplomatik yolla həll etməyə çalışdığı bizə məlumdur.

Ağqoyunlu-Qaraqoyunlu döyüşlərinin birində Qaraqoyunlu əmiri Rüstəm Tərhan getdikcə pisləşən Ağqoyunlu və Qaraqoyunlu münasibətlərinin düzəlməsi üçün Ağqoyunlu Cahangirə Kor Pir Məcid adlı elçi göndərmişdir. Bu addımı ataraq, ona aralarında qohumluq olduğunu və anasını Cahənşaha yollamağını, bu yolla sülh və barış ola biləcəyi xəbərini çatdırmışdır. Rüstəm Tərhanın bu xəbərini diqqətə alan Cahangir, Uzun Həsənin Diyarbəkirdə Qaraqoyunlulara qarşı mübarizə apardığı bir vaxtda qardaşı Uzun Həsəndən xəbərsiz anaları Sara xatunu və kiçik oğlunu Cahənşahın yanına göndərmişdir. Onların vasitəsi ilə Cahənşah ilə gizli danışıqlara girib, aralarındakı mübarizənin son tapmasını istəmişdir. “İki qardaşdan biri ya Cahangir Mirzə, ya da Həsən bəy gəlsin, doğruluq və səmimiyyətlə sülh olsun” dedikdə, Sara xatun belə cavab vermişdir: “Onların gəlməyi olmayacaq işlərdəndir. Əgər mən bu mövzuda söz verib də, amma onun əksi olarsa, yalançı vəziyyətinə düşərəm” demişdir. Cahənşahın xanımının “Əgər gəlməsələr, günah oğullarının olar” sözü üzərinə Sara xatun belə cavab vermişdir: “Möminlərin əmiri Hüseyin Kərbəla çölündə zalımların əlində şəhid oldu. Mənim oğullarımın da zalımların əlində şəhid olmağı uzaq ehtimal sayılmaz. Bizdə ilahi gücü ortadan qaldıracaq güc yoxdur. Çünki, ilahi güc önlənilə bilməz. O istədiyini edər, istədiyi hökm kimi hökm verər”. Sonra Uzun Həsən bəyə və Cahangir Mirzəyə, əgər gəlsələr də zəfərin onların olacağına dair xəbər yollamışdır. [5]

1452-ci ildə Teymuri torpaqlarını fəth etmək niyyətində olan Cahənşah geri addım ataraq Sara xatun ilə Amid sülhünü imzalamışdır. Bu anlaşma ilə Cahangir Diyarbəkirdə Qaraqoyunluların suverenliyini tanıyacaq, qızını Cahənşahın oğlu Məhəmməd ilə evləndirəcəkdə. Məhz bu sülh ilə Rüstəm Tərhan daha öncə heç bir Qaraqoyunlu hökmdarının silah-sursat yolu ilə edə bilmədiyini diplomatik yolla etmişdir. Bu sülhlə eyni zamanda Sara xatun Ağqoyunlu-Qaraqoyunlu arasındakı döyüşlərdə araları dəyən oğulları Uzun Həsən və Cahangir arasında da elçilik edib daxili siyasətin düzəlməsi üçün də səy göstərmişdir. Qaraqoyunlularla ittifaq nəticəsində uğur qazana bilməyən Cahangir anası Sara xatunu Mardindən Kürd Osmanın ölümünə aydınlıq gətirmək üçün elçi olaraq göndərmişdir. Bu elçilik, əslində, barış və sülh məqsədi daşıyırdı. Sara xatun isə oğulları arasında çıxan anlaşılmazlığı həll etmək üçün Uzun Həsənin yanına getmişdir. Uzun Həsən anasına: “Ağqoyunlu və Qaraqoyunlu nöqərləri bir-birinin yanına gəlib-getməkdədir. İki tərəf arasında bu cür gəlib-getmələr hər zaman olmaqdadır. Fəqət bizim xanədanımızdan böyük əmirilər Qaraqoyunluya getməyiblər. Qardaşım Cahangir Mirzənin Cahənşahbəyə qoşulması uyğun deyildir” – demişdir. Bunu deyərək, əslində, Qaraqoyunlu-Ağqoyunlu işbirliyindən narahatlığını dilə gətirmiş, anasına da şikayət etmişdir. Bundan başqa, anası Sara xatuna Cahangirdən oğlu Həmzəni girov olaraq yollamasını, Ağqoyunlu hökmdarlığından imtina etməsini və Mardini nəzarət altında tutmasını demişdir. Bununla Ağqoyunlu birliyini qorumağa çalışmış, təkbaşına ələ keçirmək planları qurmuşdur. Lakin Cahangirin bu istəkləri rədd etməsindən əlavə, Uzun Həsən Cahangirin adamlarını bölgədən uzaqlaşdıraraq, qarşılıqlı olan döyüşdə Cahangir Mirzənin ordusundan Pir Hacı, Uzun Həsənin ordusundan isə Məhəmməd Xəlil ilə İsa bəy öldürülmüşdür. Uzun Həsən

Cahangirin əsgərlərini qovmuş, savaşın sonunda məğlub olan Cahangir çarəsiz bir şəkildə yenidən anası Sara xatunu sülh üçün Uzun Həsənin yanına yollamışdır. Uzun Həsən anasını qarşıladıqdan sonra daha əvvəlki istəyini, yəni Həməzəni ya da oğullarından birini girov olaraq yollanması tələbini irəli sürmüşdür. Bu arada Uzun Həsən Qaraqoyunlular və müttəfiqlərini məğlub edərək yenidən Mardini tabe edir. Çətin vəziyyətdə qalan Mardin xalqı birləşərək, Cahangirin yanına gəlib: “Qardaşımı dinlə və girov olaraq oğlunu ona ver, əgər Uzun Həsən bizə qarşı savaşa davam edərsə, ona qarşı daha mübarizə apara bilməyəcəyik” – deyərək tələblərini bildirmişlər. Sara xatun da bunları görüb, oğullarını barışdırmaq üçün daha çox güc sərf etmişdir. Mardin xalqının istəyi və Sara xatunun səyi nəticəsində Cahangir oğlu Əli xanı Uzun Həsənin sarayına girov olaraq göndərmiş və aralarında razılığa gəlmişlər. Uzun Həsən və Cahangir arasında olan bu razılıq nəticəsində Diyarbəkir Uzun Həsənə, Mardin isə Cahangirə verilmişdir. Beləcə də, Ağqoyunlu mirzələri arasındakı ixtilaf Sara xatunun mövzuya müdaxilə etməsi ilə bir müddətliyinə sona çatmışdır. [2]

Sara xatun, Uzun Həsən və Fateh Sultan II Mehmet ilə Trabzon üzərində çıxan ciddi rəqabət zamanı da diplomatik əlaqələr qurmuşdur. Trabzon imperatoru David Komminosun Uzun Həsəndən Sultan Mehmetə qarşı qələbə qazanması üçün kömək istəməsi səbəbi ilə aralarında ittifaq yaranmışdır. Sultan Fateh Mehmetin Uzun Həsənin yanına səfərə hazırlandığı sırada Ağqoyunluların elçi heyəti Uzun Həsənin anası Sara xatunu Osmanlı iqamətgahına gətirmişdir. Sara xatun Sultan Mehmetə oğlu Uzun Həsənin etdiklərinə görə üzr istədiyini söyləmiş, onun bağışlanmasını istəmişdir. Sara xatunun təşkil etdiyi bu görüşlər və Mahmud Paşanın təsiri ilə Osmanlı və Ağqoyunlular arasında bir müqavilə imzalanmışdır. Bu müqavilə Ağqoyunluların Osmanlı məmləkətlərini və onların himayəsi altındakı yerləri işğal etməmək və Trabzon Rum imperatorluğuna kömək etmək şərti ilə imzalanmışdır. Ancaq bu razılıqdan qısa vaxt sonra II Mehmet Trabzon üzərinə hücum etməyə qərar vermişdir. Digər tərəfdən, Trabzon Rum imperatorluğu Osmanlı təhlükəsi qarşısında Ağqoyunluların dəstəyinə sahib olmaq üçün yeni bir qohumluq əlaqəsi qurmuş və bu sayədə Uzun Həsən ilə bir ittifaq yaratmışdır. Uzun Həsən Sultan Mehmet ilə Sara xatun və Mövlana Əhməd-i Yekərçi və digər alimlərin öz aralarında “O müsəlmanların padşahı olub, onunla dava etmək şəriət baxımından qınanılır və uyğun deyildir. Onunla barış və sülh islamın xeyrinə olub, insanların rifahına və hüzuruna səbəb olar” deməsi səbəbi ilə ittifaq bağlamışdır. Bu arada Sultan Mehmet elçi göndərərək: “Əgər Uzun Həsənin valideyni Sara xatun sülhün olmağı üçün gələrsə, qarşılığında Trabzonu verərəm” – demişdir. Uzun Həsən də özünü güclü hiss etmədiyindən Sultan Mehmetin Trabzon səfərinin qarşısını ala bilməsi üçün anası Sara xatunu elçi olaraq Osmanlı sarayına göndərmişdir. Ancaq bütün bu təşəbbüslərə rəğmən, Uzun Həsən Osmanlı ordusunun Trabzonu ələ keçirməsinə mane ola bilməmişdir. Sultan Mehmet sonradan sözünün üstündə durmamış, Sara xatunla birgə Trabzon üzərinə hücum edib, buranı ələ keçirmişdir.

“Əhsənət-təvarix” əsərində yazıldığı kimi, Sultan Fateh Mehmet “Dinin və dövlətin salamatlığı, sizin bu səfərdə qazilər ilə birlikdə olmağınız, bəzi maneələr ucbatından gəlməməyiniz müqabilində analarınızı və adamlarınızı göndərməyinizdir. O ölkəni aldıqdan sonra onları sərbəst buraxacağam” kimi xəbər göndərmişdir. Əslində, Sara xatun Sultan Mehmetin qərargahına gəlmişdir. Fəqət özü ilə müzakirə alınmamış, sadəcə Trabzonu fəth etmək üçün yürüşə başlayan Osmanlı ordusu ilə getmək məcburiyyətində qalmışdır. Hadisələrin gedişatına və nəticəyə baxılırsa, Sultan Mehmet “ana” deyib xitab etdiyi Sara xatunu girov götürərək yanında aparmaq və bu sayədə hər hansı bir düşmənin hərəkətinə mane olmaq məqsədilə Uzun Həsəni tələyə salmaq kimi bir oyun oynanılmasını əngəlləmişdir. Amma bu gerçəyi də qeyd edək ki, Sultan Mehmet Sara xatunun yanına gəldikdən sonra, Ağqoyunluların lehinə bəzi qərarlar vermiş və Trabzonu öz torpaqlarına qatmaqdan ibarət olan gerçək məqsədindən heç vaxt dönməmişdir. Trabzonu əldə etdikdən sonra isə ailəsi varis olduğu üçün Trabzon xəzinəsindən bir qismini Uzun Həsənə vermişdir. [4]

Sara xatun bütün bu diplomatik əlaqələri ilə yanaşı, məscid, zaviyə və s. kimi imarətlər tikdirərək də dövlətin idarəsində uğurlu olmağı bacarmışdır. O, Harputu idarə etdiyi bir vaxtda bölgənin abadlığı üçün çalışmış və bu bölgədə bir məscid tikdirmişdir. Məscid Harputda Cəmşid hamamının şərq tərəfində, şəhərin böyük meydanlarından olan Buğday meydanının cənub hissəsində yerləşmişdir. İlk öncə kiçik bir məscid olaraq qurulmuş, daha sonra isə böyük məscid kimi inşa etdirilmişdir. Eyni zamanda, Kəltidə Sara xatuna aid bir zaviyə mövcuddur. Zaviyənin üzərində “Sara xatun Valide-i Uzun Həsən” yazılmışdır.

Sara xatun sadəcə Şərqdə deyil, Avropada da tanınmış önəmli şəxsiyyətlərdən biri olmuş, hörmət və ehtiram görmüşdür. 1473-cü ildə Ağqoyunlu Uzun Həsənin yanına göndərilən Venesiya səfirlərindən birinə hökmdarı tərəfindən “Hökmdar Uzun Həsənin anası Sara xatuna ehtiram göstər, hədiyyələr ver, Azərbaycanda qəbul olunmuş şəkildə ad-sanına uyğun tərzdə çıxış et, onu Türkiyə (Osmanlı) ilə müharibəni davam etdirməyə çağır. Oğlanları, qardaşı və nəvələri üçün bu işin nə qədər vacib olduğunu şəxsiyyətinə uyğun ifadələrlə izah et” şəklində məlumatlar Sara xatunun daxili və xarici siyasətdə olduğu uğurlu olmasının sübutudur.

Ağqoyunlu xanədanına mənsub türkmən qadın Sara xatun örnəyində gördüyümüz kimi, xanımlar daxili və xarici siyasətdə bəzən elçilik vəzifəsində, bəzən isə inşa etdirdikləri məscid, mədrəsə, zəviyyə və s. kimi imarətlər ilə diplomatiya və dövlət idarəetməsində siyasi və bir çox sahədə varlıqlarını hiss etdirmişlər. Ağıllı və zəki olaraq etdikləri siyasi həmlələrlə həll yolu axtarmağa çalışmışlar. Sara xatun diplomatiya çərçivəsində hər zaman dövləti üçün sülh yolları gətirməyə çalışmış, oğlu Uzun Həsənə dəstək olaraq daxili və xarici siyasətdə aktiv rol almışdır. Dövrün dövlət adamları ilə görüşlərə qatılmış və onlar tərəfdən də təqdir edilmişdir. Eyni zamanda, digər dövlətlərin hökmdarları tərəfindən diplomatik görüşlər üçün getdiyində də həmişə hörmət və ehtiram görmüşdür. Müsbət insani keyfiyyətləri və xalqlar arasında fərq qoymayan barışıl siyasəti ilə də qeyri-müsəlmanlar tərəfindən də sevgi və hörmətə nail olmuşdur.

Azərbaycanımızla birgə tarix elmimiz də müstəqillik yoluna çıxıb. Keçmiş ənənələrimiz dirçəlir. Bizi tanıyırlar. Biz tanıyıırıq. Diplomantik əlaqələrimiz genişlənilir. Xarici siyasət ilk növbədə, tarixi təcrübə və ənənələr üzərində qurulur.

Sara xatunun diplomatik fəaliyyəti dedikdə, onun yaşadığı və fəaliyyət göstərdiyi dövr ərzində, ölkə başçıları ilə danışıqlara girməsi, öz intellektual gücü ilə həmin danışıqları dövlətinin xeyrinə həll etməsi, daim inkişaf və yüksəliş üçün çalışdığı nəzərdə tutulur. Diplomatiya, o cümlədən diplomatlar hələ orta əsrlərdə mövcud olan məfhum olmuşdur. Diplomat, ölkənin xarici, siyasi əlaqələrində yaxından iştirak edib, digər ölkələrlə əlaqə yaradıb, dialoqlar quran şəxs hesab olunur.

Bütün bunlar, məqalədə Sara xatun haqqında, onun mərdliyi, şücaəti haqqında bəhs olunanlar onun necə qüdrətli və tarixdə iz qoymuş məharətli qadın nümayəndələrdən biri olduğunu sübut edir. Bir sözlə, bugünkü diplomatlarımızın üzərinə həmin zəngin irsi davam etdirmək məsuliyyəti düşür. Keçmiş irsin layiqli varisi olmaq üçünsə, hər şeydən əvvəl, onu öyrənmək, keçilən yola nəzər salmaq, tarixi təcrübəni və ənənələri unutmamaq, onlardan faydalanmaq gərəkdir.

Qadın cəmiyyətin tərbiyəçisi adının halal haqqını qazanıb. Odur ki, Azərbaycan qadınları tarixən özünün nəcibliyi, şərəfi, mərdliyi və məğrurluğu ilə hər zaman ucada dayanıblar. Elə sözlən, fikrin əsl mənasında da qadın bir çox xüsusiyyətləri iradəli, qətiyyətli olması, xeyirxahlığı ilə həqiqətən də ucada dayanır. Qədim və orta əsrlərə nəzər saldıqda, müasir dövrdə Azərbaycan qadınının statusu çox böyük dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Buna nümunə olaraq, Şərqdə ilk dəfə Azərbaycan qadınlara səsvermə hüququ vermiş, xalqın taleyüklü məsələlərinin həllini qadınlara da həvalə etmişdir.

Uca Yaradan qadını işıq təkli, ailəyə, yaşadığı, cəmiyyətə, eləcə də, bəşəriyyətə, nur saçmaqdan ötrü, həm də şəfqətli, mərhəmətli, qəlbi daim ulvi hislərlə dolu nəcib bir bəşər övladı kimi xəlq edib. Qadın özünün düşüncəsi, yaratdıqları ilə, aləmi şəfəqlərə boyamaq qüdrətindədir.

Dünya sanki onun işığı ilə cilvələnmiş cazibədar bir həyat mənbəyidir. Elə bu səbəblərdən də yer aləmi qadının ziyası, varlığı ilə daha cazibəli və mənalıdır. [12] Xalqımızın fəxr və qüruru olan qadınlarımız ölkəmizi bu gün bütün dünyada ləyaqətlə təmsil edir.

Nəticə. Qadın, həqiqətən, həyatda rastlaşdığımız, özümüzün də yaşam boyu müşahidə etdiyimiz ən güclü varlıqdır. Azərbaycan qadınları daima çox keşməkeşli yollardan keçməsinə, əzab-əziyyətlərə qatlaşmağına baxmayaraq, tarix boyu öz məğrurluğu, möhkəmliyi ilə seçilmişdir. Həyatın bütün sınaqlarından alınacaq, düşdüyü çətin situasiyalardan da düzgün çıxış yolu vasitəsilə üzüağ çıxmağı bacarmışdır. Azərbaycan qadını müdrikliyi, uzaqgörənliyi, vətəninə, xalqına, ailəsinə sədaqətli olmağı ilə kişiləri də bu yola istiqamətləndirmişdir.

Məqalədə haqqında ətraflı danışdığımız Sara xatun da belə nümunəvi qadınlardan biri olaraq adı fəxrlə çəkilir. İlk diplomat qadın kimi adı tariximizə həkk olunan Sara xatunun ictimai-siyasi fəaliyyəti bizim üçün, gələcək nəsil üçün qürur mənbəyi, həmçinin örnək hesab olunur. Sara xatunun həyat və diplomatik fəaliyyəti uzaq tarixi keçmişimizi əhatə etsə də, Azərbaycan qadınının tarixən həyatımızın bütün sahələrində ön sıralarda olmasını təsdiq etməkdədir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan qadını ensiklopediyası. Bir cildə. Bakı: Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi, 2002, 404 s.
2. “XIV və XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar”, Tarih Enstitüsü Dergisi, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1973.
3. Baykal Bekir Sıtkı, “Fatih Sultan Mehmet-Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi”, A.Ü.DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, C.2, Ankara, 1964.
4. Bekir Sıtkı Baykal, “Fatih Sultan Mehmet-Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi”, A.Ü.DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, C.2, Ankara, 1964, 120 s.
5. Faruk Sümer, “Doğu Anadolu’da Moğol ve Türkmen Devirlerine Ait Bazı Tarihi Yapılar Hakkında Düşünceler”, Belleten, TTK, c.LIV, Ankara, 1991, 632 s.
6. Gəncəli-Məmmədov S. Qadın, gözəllik və ülvüyyət. Ensiklopedik toplu. Bakı, 2001, 335 s.
7. İbn Tagrı Birdî, Havâdisü’l-Duhûr fi Medai’l-Eyyâm ve’ş-Suhûr, Neşr.W.Popper, VIII/III California, 1930, 516 s.
8. Qurbanov R. Türk xalqlarının tarixi. Ali məktəblərin Azərbaycan bölmələri üçün dərs vəsaiti. Bakı: İqtisad Universiteti, 2011, 216 s.
9. Mahmudov Y.M. Görkəmli Azərbaycan diplomatı Sara xatun. // "Azərbaycan qadını" jurnalı. №12. Bakı, 1969.
10. Mahmudov Y.M. Azərbaycanın Avropa ölkələri ilə əlaqələri. Ağqoyunlu dövrü. (XV əsrin II yarısı). Dərs vəsaiti. Bakı: Təhsil, 2007, 116 s.
11. Mahmudov Y.M. Azərbaycan diplomatiyası. Bakı: Təhsil, 2006, 416 s.
12. “Respublika” qəzeti. № 184 (6511), 25 avqust 2019-cu il.
13. Saraclı N. Sara xatun. Bakı, 2008, 111 s.
14. Necefli T. Şarkın İlk Diplomatik Kadını Saray Hatun, Şah İsmail Hatai. Bakü: İlm, 2006, 430 s.
15. <http://www.anl.az/down/meqale/sherq/2011/iyun/el14.htm>

РЕЗЮМЕ
ОБ ИЗУЧЕНИИ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
АЗЕРБАЙДЖАНКИ САРЫ ХАТУН В XVI ВЕКЕ

Ганиева З.М.

Ключевые слова: *семья, женщина, произведение, отношение, государство, Азербайджан*

В статье рассматриваются характерные особенности азербайджанских и турецких женщин, их достижения, а также предоставлена обзорная информация о занимаемой ими позиции в обществе. Азербайджанская женщина рассматривается через призму Сары хатун - первой женщины-дипломата не только Азербайджана, но и всего Востока. Раскрывается общественно-политическая, культурно-просветительская деятельность Сары хатун, след, который она оставила в истории, благодаря своему мужеству, решительности и храбрости. В статье подчеркивается, что Азербайджан - первая мусульманская страна на Востоке, предоставившая право голоса женщинам, вправе гордиться своей традицией просветительства и той ролью, которую женщины играют в общественной жизни страны.

SUMMARY
ON THE STUDY OF SOCIO-POLITICAL ACTIVITY OF AZERBAIJANI WOMAN
SARA KHATUN IN THE XVI CENTURY

Ganiyeva Z.M

Key words: *family, woman, composition, attitude, state, Azerbaijan*

The article deals with the characteristic features of the Azerbaijani-Turkish woman, their achievements and provides an overview of her position in the power in the past and in the present. Azerbaijani woman in the East is considered as the first diplomatic woman of the period in the person of Sara Khatun. Sara Khatun's traces are revealed with her socio-political, as well as, cultural activity, courage, valour in history. The article emphasizes that Azerbaijan as the first Muslim country recognizing election right for women in 1919 is proud of enlightenment tradition and role of women played in public life.

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	21.11.2020
	Son variant	15.12.2020